

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Odrast kao obnova utopijskih energija

Mladen Domazet i Danijela Dolenc

Pred vama se nalazi pokušaj ocrtavanja temeljnog pojmovnog aparata za zagovor društva drugačijeg od ovoga u kakvom živimo danas. Bez obzira na to bavite li se licem ili naličjem društvene, političke i ekološke krize, ova vam knjiga nudi pojmove koji omogućuju da krize i njihove uzroke razmotrite u novom svjetlu. Jednako važno, uz pomoć ove knjige možete propitati viđenje Hrvatske kao zapećka na europskoj poluperiferiji¹ koji stalno kaska za razvijenim svijetom. Njene nam stranice omogućuju da baš zahvaljujući perifernim aspektima svog globalnog statusa jedinstveno pridonesemo globalnom razgovoru o tome što boljitak u 21. stoljeću uopće znači i kako ga ostvariti.

Pojam odrast trenutačno se upotrebljava i za društveni pokret (ironično, jednom naveden i kao najbrže *rastući* globalni društveni pokret) i za pojmovni okvir kojim drugačije prikazujemo pretvorbu i upotrebu energije i materijala na planetu Zemlji, društvene strukture koje dio te energije upotrebljavaju te upravljačke mehanizme koji tu upotrebu usmjeravaju.² Pojam se

---

¹ Chase-Dunn, C., i Hall, T. D., 1997., *Rise and Demise: Comparing World Systems*, Boulder, Westview Press.

² Domazet, M., Dolenc, D., Cvijanović, V., Tomašević, T., Walton J., F., Do-

ponekad odnosi i na cijelu misaonu školu oko koje se okupljaju znanstveni i polemički tekstovi i konferencije, kao i na svjetonazor – razumijevanje integrirane prirodno-društvene stvarnosti drugačije od dominantnog ekonomističkog, produktivističkog obrasca.

Stoga je minimalni zajednički nazivnik čitatelja ove knjige intelektualna znatiželja koja vas tjera da istražujete bez obzira na to kamo će vas to odvesti. Odrast je, naime, izvan uskog intelektualnog kruga na francuskom govornom području, nova teorija, pokret i vokabular. Prijevod te evoluirajuće paradigme koji je pred vama nemali je izazov za ustaljene načine mišljenja. Ako ste se dosad susreli s pojmom odrasta, vjerojatno se našao u kontekstu pitanja o granicama ekonomskog rasta. Upravo je imperativ ekonomskog rasta neupitna dogma našeg doba, postulat kojeg se jednakom snagom drže i stručnjaci i laici, i lijevica i desnica, i konzervativne i progresivne snage. Zato ga Castoriadis³ smatra sekularnim ekvivalentom religijskih dogmi: čim se usudite zaustiti pitanje o mogućem odustajanju od ekonomskog rasta, automatski vas diskvalificiraju iz svake debate, bilo akademske ili političke. U toj analogiji ekonomisti su ključno pozicionirani stručnjaci koji zapravo jedini razumiju ekonomske procese, bespogovorno najvažnije procese u međudjelovanju društva i prirode; oni nam interpretiraju i dešifriraju ekonomske poruke, kao što to svećenici čine sa svetim tekstovima.

---

olan, K., i Žitko, M., 2014., “We Need To Change. Ideas of Growth and Development in a Time of Crisis of Fossil Energy and Capitalism”, *Etnološka Tribina*, 44 (37), 37-71. doi: 10.15378/1848-9540.2014.37.01

³ Castoriadis, C., 1984/85. “Reflections on ‘Rationality’ and ‘Development’”, *Thesis Eleven*, (10-11), 18-36. doi: 10.1177/072551368501000103

Hrvatskom riječju “odrast”⁴ nastojimo što više zadržati upotrebnii potencijal engleske riječi *degrowth*, od šok-efekta do kovanja raznih izvedenica (vidi *Uvod* za povijest i upotrebu riječi u francuskom i engleskom jeziku). S jedne su strane spojeni prefiks od-, koji, kao dio glagola, među ostalim izriče odvajanje, udaljavanje, odstranjivanje (otići; odbaciti), ili izvršenje radnje do kraja (ot-pjevati, odglumiti), ili okončanje nekoga stanja (odbolovati, od-vezati); te rast, kao u “ekonomski rast”, “rast BDP-a” ili “siloviti rast”. Odrast je, dakle, najprije udaljavanje od imperativa rasta. S druge strane, hrvatski izraz “odrast” ima dodatnu konotaciju korisnu za okupljanje pojmova u ovoj knjizi; konotaciju odrastanja kao sazrijevanja i zaustavljanja fizičkog rasta pojedinca. Odrast za pojedinca, vjerujemo, sugerira i zrelost i shvaćanje vlastite uloge u prirodnom i društvenom okruženju.

Odrastnici – zanimljiva riječ, priviknut ćete se – kažu da, kad svakodnevnim jezikom više ne možemo izraziti ono što želimo, trebamo novi pojmovni aparat. “Zar ćemo tekstom i knjigom promijeniti stvarnost?”, netko se može pitati. Ako počinjemo s pojmovnim aparatom, pojmovnik je prikladan početak i knjiga koju čitate već je krenula tim putem. “Nije li već dosta pojmovnika ispisano; nemamo li prepune udžbenike teorije?” Promišljanje i djelovanje ne završavaju čitanjem ove knjige, navedene

---

⁴ Mi nismo skovali riječ “odrast”, ali u nekoliko godina istraživanja *degrowtha* i povezanih tema nismo uspjeli pronaći bolji izraz. Mladen je prijevod “odrast” prvi put čuo na velikom skupu u Zelenoj akciji prije nekoliko godina, ali ne zna od koga je došao. Zahvalni smo nepoznatom sugovorniku na prijedlogu koji se ustalio i jednostavno se ne da zamijeniti. U međuvremenu su i slovenski kolege prihvatili izraz odrast kao prikladan prijevod u slovenskom jeziku.

reference poziv su na daljnje čitanje i oblikovanje vlastitih sklopova iz ponuđenih pojmova, ili pak izmjenu pojmova u skladu s vlastitim ciljevima i iskustvom. Ova knjiga zorno prikazuje da odrast nije kruto oblikovana misaona disciplina, još manje zadana strategija, koja bi iz kompleksnog skupa iskustava skupina i pojedinaca koji čine globalno stanovništvo izolirala jasno razlučivi problem i oruđa kako taj problem prevladati (riješiti, zaobići, preokrenuti, prikazati kao ne-problem). Bez inicijalne promjene perspektive, bez novih pojmova kojima se može sazdati alternativna paradigma, ne možemo istupiti iz hegemonijskog programa kojim *bolje* možemo dobiti samo kroz *više*, bez obzira na posljedice. “Ali zar mi ovdje na rubu globalnih tokova, s 0,1% globalnih emisija stakleničkih plinova, trebamo razgovarati o promjeni perspektive?” Ljepota civilizacije, intelektualne razmjene i međusobnog razumijevanja u suvremenom globalnom društvu jest i u tome da se i samo jednom rečenicom među gotovo nebrojeno istovremeno izgovorenih mogu mijenjati perspektive.

Ograničenja rasta

Društva u krizi stvaraju okolnosti da se iznova upitamo kako želimo urediti zajednički život te tko sve treba biti uključen u odlučivanje o tome. Naravno, na nama je hoćemo li iskoristiti priliku narušene hegemonije postojećih društvenih poredaka kako bismo presložili imaginarij kojim određujemo što želimo od sebe i drugih, s novim vokabularom koji nam služi kao orijentir u drugačijoj perspektivi. Izglednije je da ćemo nastaviti prihvaćati okolnosti u kojima živimo, smatrati ih neizbježnim “silama globalizacije” te svojim pasivnim pristankom zapravo sudjelovati u reprodukciji *statusa quo*. Kako bismo se ipak

pokrenuli u nekom smjeru, potrebna nam je prije svega reinterpretacija stvarnosti koja nas okružuje.

Pokret i teorija odrasta pokušaj su reinterpretacije naše stvarnosti kao fundamentalno neodržive te istovremeno izgradnja imaginarija i vokabulara za radikalni zaokret prema održivosti. Održivosti u fizičkom i društvenom smislu; ne samo one koja daje dovoljno energije i hrane za sve ljude na planetu, nego i one koja opisuje život vrijedan življenja za sve. Pod pojmom odrast okupila se već značajna znanstvena i aktivistička produkcija u istraživanju tema kao što su ograničenja ekonomskog rasta, alternative modernizacijskoj teoriji razvoja, produbljivanje demokracije, društvena uloga znanosti i tehnologije, nužnost napuštanja kapitalizma te dizajn institucijskih inovacija poput minimalnog zajamčenog dohotka, solidarne ekonomije ili alternativnih valuta.

U vezi s ograničenjima rasta teorija odrasta postavlja tri pitanja. Prvo, evocirajući onu luckastu izjavu Kennetha Bouldinga prema kojoj samo luđaci i ekonomisti vjeruju u neograničeni rast na fizički ograničenom planetu, usuđujemo li se ideju o ljudskoj dobrobiti razdvojiti od imperativa ekonomskog rasta? Možemo li zamisliti održivo i kvalitetno trajanje zajednice bez kontinuiranog povećanja utška roba i usluga proizvedenih u toj zajednici u danom periodu? Ili još jednostavnije, možemo li ga zamisliti bez povećanja količine proizvedenih roba i usluga? Još gore, možemo li ga zamisliti i uz strateško smanjenje količine proizvedenih roba i usluga kako ne bismo narušili prirodnu osnovu na koju se zajednica oslanja?

Drugo, kad i ne bismo bili u stanju zamisliti društvo s manjim društvenim metabolizmom (vidi 5. poglavlje *Metabolizam*,

društveni) – budući da opseg postojećeg metabolizma definira i oskudica koja pogađa članove društva – možemo li zamisliti društveni metabolizam koji je drugačije ustrojen i služi drugačijoj svrsi od ovog postojećeg? Moraju li se dobrobiti života, održanja zajednice i globalnog stanovništva, pa i užitka u životu, u konačnici temeljiti na sve većoj količini roba i usluga koje te zajednice, društva i globalno stanovništvo proizvedu iz godine u godinu? Ako možemo i samo zamisliti da ne moraju, odrast poziva na otvoreni razgovor o tome na čemu zapravo od sutra želimo temeljiti dobrobiti i održivost, kao i na istraživanje strategija o tome kako to postići. Važno je još jednom istaknuti da istraživači okupljeni u ovoj knjizi opetovano naglašavaju da odrast ne poziva da činimo sve isto što i dosad, samo manje, tanje i tiše. Kao što kažu Kallis, Demaria i D’Alisa u *Uvodu* (vidi dolje), nije cilj učiniti slona mršavijim, nego pretvoriti slona u puža.

Treće, čak ako i nismo spremni sve iznova promišljati, zabrinjava li nas to što smo ostvarenje neupitnog društvenog cilja ekonomskog rasta prepustili stručnjacima koji ne moraju demokratski odgovarati za svoje preporuke? Ako je ekonomski rast primarni cilj društva i svi su drugi ciljevi tome podređeni, rezultat je ekonomizam, širenje ekonomske logike na sve širu lepezu društvenih domena⁵. Druga pak strana tog novčića jest depolitizacija: sve veći broj pitanja, odluka i institucija nije više u domeni demokratskog odlučivanja. U takvoj postdemokraciji⁶

---

⁵ Sandel, M. J., 2013., *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*, New York, Farrar, Straus and Giroux; Skidelsky, R., Skidelsky, E., 2013., *How Much Is Enough? Money and the good life*, New York, Other Press; Gorz, A., 1989., *Critique of Economic Reason*, London, Verso.

⁶ Crouch, C., 2005., *Post-Democracy*, Cambridge, Polity.

demokratske institucije i dalje postoje, mi glasujemo, parlamenti donose zakone, ministri upravljaju, ali moć odlučivanja preselila se drugamo, u zajednice neizabranih “stručnjaka” koji stoluju po međunarodnim financijskim institucijama, središnjim bankama i iza raznih drugih vrata kojima nemamo pristup.

Teorija i pokret odrasta opisanom se trendu silovito opiru, zagovarajući sposobnost i pravo ljudske zajednice da odlučuje o zajedničkoj budućnosti, slobodne da propituje zadane dogme, kako bi ostvarila dobrobit svim svojim članovima i ekosustavima u koje su uklopljeni. Sve su institucije nastale ljudskim djelovanjem, pa su stoga i njihove dobre i loše strane nešto za što kolektivno moramo preuzeti odgovornost. Svijest o tome da društvene institucije mogu biti drugačije, i bolje, jedan je od temeljnih postulata teorije i pokreta odrasta. Odrast u tom smislu označava napuštanje ekonomizma, odnosno ponovno usidrenje ekonomskih odnosa u društvenu i političku sferu, a to implicira repolitizaciju mnogih tema, a time i demokratizaciju.

Odrast kao društveni izazov

Odrast nije lišen empirijskog razumijevanja sveobuhvatnog fizičkog utjecaja koji ljudske aktivnosti imaju na ekosustave na kojima se temelje. Upravo razumijevanje fizičkih granica samoodržanja uz fetišiziranje ekonomskog rasta dodaje urgentnost i univerzalnost promišljanju alternative koju predstavlja odrast ovdje i sada. Naglo smanjivanje bioraznolikosti kao jednog od ključnih elemenata otpornosti ekosustava na egzogene promjene, nagle globalne klimatske promjene i iscrpljivanje globalnih materijalnih resursa uz nemogućnost prikladne apsorpcije nastalog otpada činjenična su osnova urgentnosti poziva na restrukturiranje utopističkog horizonta razvoja kroz pojmovni

okvir odrasta. S druge strane, globalni doseg i visoka međusobna povezanost tih promjena jedan su od temelja univerzalne perspektive odrasta, koja nadilazi izolirane, eksperimentalne, strukturno ograničene utopije.

Sve se glasnije čuje karakterizacija sadašnjeg doba kao “antropocena” (vidi 26. poglavlje *Pedagogija katastrofe*), nove geološke epohe na planetu Zemlji uzrokovane ljudskim djelovanjem.⁷ Naziv antropocen sugerira da živimo u promijenjenim geološkim uvjetima u kojima ljudska vrsta, njezina društva i kulture djeluju snagom geofizičke sile; sile kakvima se obično opisuju fizički procesi iza pomicanja tektonskih ploča, snažne erupcije vulkana ili sudari s asteroidima. Pojmovni okvir odrasta implicira i ozbiljnu zabrinutost nad ireverzibilnim materijalnim promjenama kojima se ekosustavi i ljudska populacija nisu u stanju prilagoditi u kratkom vremenu, a koje će nastati u slučaju porasta prosječne površinske temperature više od 4 °C iznad prosječne temperature u predindustrijskom razdoblju.⁸ Danas je već prosječna temperatura 1 °C viša od višestoljetnog prosjeka predindustrijskog razdoblja. Promjena perspektive koju omogućuje novi vokabular odrasta sastoji se upravo u tome što se alarmantna opažanja kao što su klimatske promjene ne tretiraju kao izdvojeni tehnički problem u izdvojenoj domeni meteorologije i hidrologije, nego

---

⁷ Zalasiewicz, J., Crutzen, J. P., i Steffen, W., 2012., “The Anthropocene”, u: Ogg, J. G., Shmitz, M., i Ogg, G. (ur.), *Geologic Time Scale*, London, Elsevier, str. 1033-1040.

⁸ IPCC (Intergovernmental Panel On Climate Change), 2013, *Climate Change 2013: The Physical Science Basis: Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/docs/WGIAR5_SPM_brochure_en.pdf

kao sastavnica složenog međudjelovanja agregiranih ljudskih ambicija i živog prirodnog okruženja u kojem se ostvaruju (vidi 43. poglavlje *Postnormalna znanost*).

Osvijestit ćemo da je car gol kad shvatimo da ono što povezuje naš fizički utjecaj na planetu s društvenim ograničenjima jest kapitalizam, društveni poredak koji je neraskidivo povezan s principom bezgraničnog ekonomskog rasta (vidi 21. poglavlje *Kapitalizam*). Budući da je imperativ rasta strukturno obilježje kapitalizma, u principu ne postoji način da se kapitalistički način proizvodnje pomiri sa zahtjevom odrasta⁹. Ono što nas čeka stoga je niz dubinskih promjena načina upotrebe prirodnih resursa, upravljanja ljudskim radom i novcem, s ciljem kreiranja ekonomije koju više neće biti moguće okarakterizirati kao kapitalizam.¹⁰ S obzirom na trenutačnu konstelaciju moći, stjecanje šire podrške za zaokret tih razmjera zahtijeva veliku i neizvjesnu borbu pa se stoga značajan dio teorije i pokreta odrasta usmjerava na dizajn novih institucija s potencijalno transformativnim učincima, kao što su minimalni zajamčeni dohodak, koji trenutačno doživljava sve širu recepciju i prve primjene u praksi, ili ekonomska demokracija temeljena na principima zajedničkog upravljanja sredstvima proizvodnje, u našoj povijesti poznata kao eksperimentiranje sa samoupravljanjem.

Za teoriju i pokret odrasta društveni zaokret koji će osigurati održivost ljudskih zajednica nije stoga primarno tehnički, nego

---

⁹ Harvey, D., 2007., *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford, Oxford University Press.

¹⁰ Kallis, G., 2011., "In Defence of Degrowth", *Ecological Economics*, 70: 873-880.

društveni izazov koji zahtijeva promjene institucija i upravljačkih mehanizama primjenom načela demokratizacije, egalitarizma i odustajanja od imperativa ekonomskog rasta. Zadatak je drugim riječima apsurdno ambiciozan: sastoji se, ni manje ni više, od ponovnog osmišljavanja razvojnog projekta koji bi blagostanje čovječanstva uskladio s praksama koje jamče našu materijalnu održivost na planetu. Istovremeno on eksplicitno sadržava i globalno egalitarnu komponentu, jer se ne radi o blagostanju nekog apstraktnog budućeg čovječanstva, nego postojećih milijardi, od kojih većina još nema zadovoljavajući pristup prehrani, zaštiti zdravlja, obrazovanju i samoostvarenju.

S jedne strane, kritičari kažu da je odrast sam po sebi previše zastrašujući pojam, jer nepotrebno plaši ljude koji su već dovoljno napaćeni posljedicama dugotrajne ekonomske recesije ili koji blagodati naglog rasta nisu još niti uživali. *Od-rast*, kažu, sugerira ukupno smanjenje i sveobuhvatnu promjenu smjera, kad zapravo u poželjnoj socioekološkoj tranziciji samo štetne stvari treba smanjivati, a dobre, kao obnovljive izvore energije, obrazovanje ili organsku poljoprivredu, treba zapravo širiti i razvijati. Na drugoj krajnosti stoje oni koji kažu da odrast romantizira predindustrijska društva i nepotrebno prihvaća maltuzijanska ograničenja rasta umjesto da se usredotoči na ograničenje moći kapitala i njegove razorne i otuđujuće povijesne uloge.¹¹ Sve su to teme kojima se teorijska promišljanja pod kapom odrasta i bave,

---

¹¹ Kallis, G., i March, H., 2015., "Imaginaries of Hope: The Utopianism of Degrowth", *Annals of the Association of American Geographers*, 105(2): 360-368. doi: 10.1080/00045608.2014.973803

a mnoga poglavlja u ovoj knjizi ilustriraju početne premise i daju naznake smjera u kojem takve rasprave mogu ići.

Uzevši sve to u obzir, važno je napomenuti da pri zagovaranju promjene pojmovnog okvira kojim tumačimo stvarnost i u okviru kojeg gradimo viziju budućnosti ne postoji već određena i nadalje nepromjenjiva utopija postavljena u dalju ili bližu budućnost, kao što je to slučaj s idejama “solarnog komunizma” ili “zelenog kapitalizma”. U tim je idejama navedeno što točno od postojećih sastavnica tumačenja stvarnosti treba rasti, a što treba opadati te se potom iznalaze strategije kako željene brojeve i ostvariti. Pritom su sastavnice tumačenja stvarnosti i konstrukcije izgrađene od njih već široko poznate. One su dio postojećeg dominantnog imaginarija, sa svim njegovim već opisanim ograničenjima i nedostacima. Nasuprot tome, odrast je subverzivna utopija koja ne polazi od definiranja predodređenog cilja, nego od postupnog ocrtavanja putanje promjene hegemonijskog svjetonazora kroz novi pojmovni okvir.

Primjerice, prikazujući oskudicu kao univerzalni proizvodno-tehnički problem, dominantni se društveni poredak legitimizira kao optimalan sustav za brzo proširenje proizvodnih sredstava i ublažavanje trenutačne oskudice. Predstavljanjem utopističkog cilja kao dobro definirane fatamorgane koja je konstantno nadomak ruke, ali izmiče, legitimizira se uvrštavanje stalno novih sfera života u ekonomistički imperativ rasta. Istinski subverzivna i zastrašujuća ideja u osnovi odrasta (a subverzivno jest zastrašujuće, kao što je i prvi skok u vodu ujedno i primamljiv i strašan) jest da ne trebamo narasti do određene točke kako bismo imali dosta, nego da trebamo sagledati ono što imamo kao dostatno za ono što želimo. Odrast je pojmovni okvir kojim možemo shvatiti ograničenja bez ekološkog determinizma, ali i pokazati zrelost

u prihvaćanju budućnosti kao trajnog prilagođavanja i intelektualne borbe, a ne savršenog vrhunca u kojem je svaka oskudica čarobno otklonjena bez ikakvog i bez ičijeg odricanja.

Na istom je tragu i zagovor napuštanja BDP-a kao mjere napretka. Iako je inicijalno bio namijenjen da služi kao mjera tržišne aktivnosti¹², BDP je s vremenom postao mjera društvenog blagostanja (vidi 10. poglavlje *Bruto domaći proizvod*). Osim što ne mjeri ljudsku dobrobit, problem s BDP-om jest i to što svaki trošak tumači u pozitivnom svjetlu¹³ pa troškovi čišćenja nakon naftnog izljeva pridonose uvećavanju BDP-a neke zemlje, dok se, s druge strane, uzgoj povrća za vlastitu upotrebu ne broji. Posljednjih godina svjedočimo razvoju niza alternativnih mjera kojima je cilj bolje zahvatiti dimenzije ljudskog blagostanja, sigurnosti i digniteta¹⁴. Ta istraživanja pokazuju, na primjer, iako su društva na europskoj poluperiferiji siromašnija, da su u njima briga za okoliš i globalna empatija veće nego što njihova razina razvoja daje naslutiti.¹⁵

---

¹² Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., i Aylmer, T., 2013., "Beyond GDP: Measuring and Achieving Global Genuine Index", *Ecological Economics*, 93: 57-68.

¹³ Talberth, J., Cobb, W. C., i Slattery, N., 2007., *The Genuine Progress Indicator 2006. A Tool for Sustainable Development*. Oakland, Redefining Progress. <http://rprogress.org/publications/2007/GPI%202006.pdf>

¹⁴ Indeks sretnog planeta (engl. Happy Planet Index); Indikator pravog napretka (engl. Genuine Progress Indicator); Inicijativa za bolji život (engl. Better Life Initiative) Organizacije za gospodarsku suradnju i razvoj (engl. OECD).

¹⁵ Domazet, M., i Marinović Jerolimov, D., (ur.) 2014. *Sustainability Perspectives from the European Semi-periphery*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Heinrich Böll Stiftung – Hrvatska.

Odrast u Hrvatskoj

Takav se zadatak može činiti nemogućim poduzeti u našem društvu koje je duboko pounutririlo zapadnjački pogled na vlastitu kulturu, prema simplificiranoj dihotomiji u kojoj Europa predstavlja civilizaciju, racionalnost i napredak, a Balkan zaostalost, nasilje i otpor modernizaciji¹⁶. Takvu samopercepciju afirmiraju domaće društvene znanosti, u kojima je učvršćena teza da naše društvo odlikuje svojevrsna devijantna putanja u odnosu na očekivanja teorije modernizacije. Prema jednoj od formulacija te teze, u socijalističkoj je Hrvatskoj postignuta materijalna modernizacija: urbanizacija, rast obrazovanosti, industrijska stratifikacija i rast životnog standarda, ali je “politička kultura bila i ostala mješavina seljačkog egalitarizma i plemenskog autoritarizma”¹⁷. Na tom tragu znanstvenici su u prošlom stoljeću razvijali tezu o devijantnoj modernizaciji, koja u svim inačicama polazi od ocjene da se zamišljena putanja modernizacije ne odvija po planu, jer nailazi na kulturološke obrasce koji im pružaju otpor.¹⁸

Ako prihvatimo takvu percepciju vlastitog društva, pred suvremenim ekološkim i društvenim izazovima ne predstoji nam ništa drugo nego sjediti i čekati da vidimo kakvi će vjetrovi puhnuti iz Europe i tzv. razvijenog svijeta. Pojmovni okvir i perspektiva koje nam pruža odrast sugeriraju pak da je današnji neodrživi način života posljedica upravo zapadnjačke modernizacije koju

---

¹⁶ Todorova, M., 2015., *Imaginarni Balkan*, Zagreb, Naklada Ljevak.

¹⁷ Županov, J., 1995., *Poslije potopa*, Zagreb, Nakladni zavod Globus, str. 57.

¹⁸ Dolenc, D., 2015. “Preispitivanje ‘egalitarnog sindroma’ Josipa Županova”, *Politička misao*, 51 (4): 41-64.

se tako predano trudimo oponašati. Teorija i pokret odrasta zahtijevaju preispitivanje dosadašnjih teorija razvoja, uključujući dosege modernizacije – čime otvaraju pojmovni i djelatni prostor da se pitamo ima li i u našem načinu života vrijednih praksi koje trebaju ući u program odrasta.

Zgodan je primjer za to u Hrvatskoj i istočnoj Europi vrlo raširena praksa proizvodnje hrane za vlastitu upotrebu. Raširenost i obuhvat tih praksi toliko su značajni da direktno utječu na sigurnost hrane, osobno zdravlje i ekološku održivost, a indirektno promiču društvenu koheziju i otpornost (vidi 4.1. poglavlje *Nova ekonomija*). Te prakse ovdje postoje još od vremena socijalizma, ali najčešće su ili zanemarivane ili stigmatizirane kao izraz siromaštva i zaostalosti. Istovremeno, u zapadnoj Europi pojavila se praksa urbanog vrtlarstva koja se interpretira kao inovativna, progresivna i “zelená”, svjedočeci upravo opisanoj stigmatizaciji periferije u odnosu na europsku jezgru. Nova istraživanja¹⁹ direktno oponiraju takvom orijentalizmu, odbacujući dominantnu konceptualizaciju istočnoeuropskih zemalja kao zaostalih i predlažu umjesto toga da se široko raširena praksa vlastite proizvodnje hrane preoznači kao relevantna i društveno usidrena praksa koja čini sastavni dio prijelaza na novu društvenu paradigmu.

Na kraju, ne samo da nam teorija i pokret odrasta omogućavaju reinterpretaciju vlastite razvojne putanje u smjeru isticanja pozitivnih praksi našeg načina života, nego nam istraživanja pokazuju da Hrvatska, koja u globalnim razmjerima pripada u skupinu

---

¹⁹ Jehlička, P., 2015., *The Invisible Gardener: Why Key Sustainability Lessons from the East are Being Ignored*, izlaganje na ESA Annual Conference 2015, Prag, 25.–28. 8. 2015.

materijalno najrazvijenijih društava na svijetu, ima jedinstveno povoljan položaj za prebacivanje na održivije razvojne putanje uz relativno nižu socijalnu cijenu (u smislu smanjivanja materijalnih prednosti). Međutim raspoloživi podaci pokazuju da je, unatoč visokoj prosječnoj razini razvijenosti, nejednakost u pristupu dobrobitima koje taj razvoj donosi ozbiljan problem za neposrednu razvojnu putanju Hrvatske koncipiranu unutar dominantnog imaginarija.²⁰ Dok je prosječna razina razvijenosti postignuta uz određenu cijenu za lokalne i globalne ekosustave i njihov potencijal uzdržavanja ove i budućih generacija, ta je cijena relativno *niža* od one “najrazvijenijih” društava.

Zbog toga je Hrvatska, i većina europske poluperiferije, jedinstveno pozicionirana za propitivanje razvojne paradigme iz prednosti visoke materijalne razvijenosti i nižeg ekološkog otiska. Ali kako se ekonomska kriza 21. stoljeća produbljuje, veza između održivosti globalnih ekosustava i vlastitog samoodržanja se, unutar postojeće paradigme i pojmovnog okvira, rastače i pretvara u antagonizam u kojem percipirana oskudica zasjenjuje inače visoku razinu zabrinutosti za globalni trend klimatskih promjena i propadanja ekosustava.²¹ Oskudica u perspektivi sve-isto-ali-manje bitno sužava utopijski horizont i prostor za promjenu, i dalje držeći cilj neposredno nedostižnim.

Iako izvorno prilazimo pojmovima odrasta s različitim

---

²⁰ Domazet, M., Dolenc, D., Ančić, B., 2012., *We Need to Change*, Zagreb, Heinrich Böll Stiftung – Hrvatska.

²¹ Domazet, M., i Ančić, B., 2013., *Trenutne cijene i radna mjesta ili zajednička budućnost? Nemogući izbor u Hrvatskoj 2013. godine*, Zagreb, Društvo za oblikovanje održivog razvoja (DOOR). <http://www.door.hr/wordpress/wp-content/uploads/2011/02/CLICK-Anketa-izvje%C5%A1taj.pdf>

disciplinskih polazišta, u pokretu i teoriji odrasta u relativno smokratkom vremenu pronašli sugovornike za velik broj pitanja koja nam se u istraživačkom radu javljaju kao bitna za objašnjenje današnjice i projekcije mogućeg budućeg razvoja. Kad smo počeli raspravu o određenju odrasta u sklopu istraživačkog rada Grupe 22²², ova knjiga nije postojala. U međuvremenu smo i kroz Institut za političku ekologiju (www.ipe.hr) razvili suradnju s urednicima i autorima ovog zbornika, uključili se u raspravu o određenju i primjeni pojmovnog okvira odrasta u Europi i Hrvatskoj te doveli svjetsku zajednicu istraživača odrasta u istočnu Europu u sklopu serije međunarodnih konferencija o odrastu (Budimpešta, 2016.).

Pojmovnik s ovako puno novih riječi i kontekstualnih sklopova pokazao se težim zadatkom nego što smo očekivali i željeli bismo se iskreno zahvaliti prevoditeljici Mirti Jambrović na predanosti, iskrenom interesu za otvaranje novih tema i strpljenju u suradnji s novopečenim odrastnicima. Također, bez pomoći Vedrana Horvata, Marte Batinić Petrović, Tomislava Tomaševića, Federica Demarije, Tomislava Medaka, Branka Ančića, Ane Dević, Tvrtka Vrdoljaka, Slavena Vukasovića, Vladimira Cvijanovića, Karin Doolan, Mislava Žitka, Nikole Vrdoljaka, Nikole Zdunića, Igora Milata i sudionika strateškog planiranja Zelene akcije 2012. ovaj prijevod ne bi bio pred vama. Iskreno smo im zahvalni na pomoći i podršci. Naposljetku, veliko hvala Seidu, Sibili i Ivi iz

---

²² Grupa 22 od 2013. organizira javna predavanja i seminare te publicira radove koji tematiziraju razne aspekte teorije i pokreta odrasta. Više na stranici www.grupa22.hr/tag/degrowth.

Frakture što su se odvažili sudjelovati u otvaranju novog poglavlja u interpretaciji razvojne putanje našeg društva.

Nadamo se da ćete i vi na ovim stranicama pronaći provokativne i inspirativne ideje, ali u prvom redu da ćete se osjećati nešto spremnijima uhvatiti se u koštac s izazovima neposredne budućnosti.

U Zagrebu, ožujak 2016.

Fraktura